

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 52
Godina XXVI
Novembar, 2021.
[str. 65-74]

© Monos 2021

Razvoj šljivarstva u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije i uprave s posebnim naglaskom na ulogu grada Brčko

Muhamed Nametak

Šljivarstvo je jedna od privrednih grana, koje imaju dugu historiju u Bosni i Hercegovini. S obzirom na prirodne pogodnosti sjeveroistočni dio Bosne i Hercegovine jedan je od najpogodnijih rejona za uzgoj šljive na svijetu. Pogodnosti za uzgoj ove kulture brzo je prepoznala i okupaciona uprava Habsburške monarhije, koja je podržavala privredni razvoj oslonjen na domaće resurse. Na osnovu arhivske građe i referentne literature ovaj rad rekonstruira uzgoj šljive u regionu sjeveroistočne Bosne s posebnim osvrtom na grad Brčko, koji je bez premca bio lider u proizvodnji, preradi (sušenju) i trgovini šljivom. Pored toga, rad analizira ulogu banaka u preradi i trgovini šljivom, ali i mjere okupacione uprave da podigne voćarstvo na veći nivo.

Ključne riječi: šljive, suhe šljive, Privilegovana zemaljska banka, Brčko, etivaža šljive, trgovina

Šljiva je u prošlosti bila jedan od najznačajnijih bosansko-hercegovačkih poljoprivrednih proizvoda. Prirodne pogodnosti učinile su šljivarski region Bosne i Hercegovine, jednim od najznačajnijih centara proizvodnje šljive u svijetu. Početkom 20. stoljeća, sjeveroistočna Bosna bila je jedan od tri najpoznatija šljivarska regiona u svijetu. Od svih voćnjaka u zemlji na one pod ovom kulturom otpadalo je oko 80%. Glavne sorte šljiva, koje se se uzgajale u Bosni bile su: požegača, bjelica i džanarika. Ipak, ubjedljivo najznačajnija sorta šljive koja se uzgajala je bila požegača. Njezin udio je bio do 90% ukupno zasađenih stabala. Požegača je izrazito kasna sorta šljiva, koja dobro uspijeva u Bosni i Hercegovini. Njezina pogodnost je

što je jako pogodna kako za konzumaciju u svom sirovom obliku tako i za sušenje i preradu u pekmez i rakiju. Požegača se u Bosni i Hercegovini može gajiti na svim područjima izuzev visinskih predjela iznad 1000 m i suhih hercegovačkih predjela, gdje joj nedostatak ljetne vlage ne dopušta dobar rast.¹ Suhe šljive su predstavljale važan izvozni artikal iz zemlje pa je godišnji rod šljiva imao značajan utjecaj na bosanskohercegovački trgovački bilans.² Ipak, najveći dio proizvedene šljive trošio se u Bosni i Hercegovini. Podaci za godine 1897.–1904. govore da niti u jednoj godini procenat izvezena šljive nije prelazio 21,8% od ukupnog uroda, koliko je zabilježeno 1897., a uglavnom je iznosio ispod jedne petine ukupnog uroda.³

Kvalitet šljive se određivao po veličini ploda na način da se rod dijelilo u razrede (60-65, 65-70, 70-75 plodova po ½ kilograma uroda).⁴ Ono što je za Rusiju i Ugarsku bilo žito, a za Francusku vino to je za Bosnu i Hercegovinu predstavljala šljiva. U periodu 1904-1915. prosječno je iz Bosne i Hercegovine izvoženo 19.958,7 tona suhih šljiva i 3.211,3 tone pekmeza od šljiva. Ukupna vrijednost izvoza ovih proizvoda godišnje je iznosila 10.952.407 kruna. Time su šljive bile ubjedljivo najznačajniji bosanskohercegovački poljoprivredni proizvod.⁵

Važnost šljivarstva kao privredne grane očitovao se i u tome što je u regionu gdje se gajila šljiva podignuto najviše novčanih zavoda, koji su organizovali ovaj posao, ali i prihvatili zarađeni novac na oročenje. Ta činjenica govori da je proizvodnja i trgovina

šljivom bio unosan posao, koji je donosio znatnu zaradu onim, koji su se bavili njime, pogotovo većim trgovcima. Kao ilustraciju ovom kuriozitetu može poslužiti i podatak da 1900. godine osim Sarajeva i Mostara niti jedan grad u Bosni i Hercegovini, izuzev onih na sjeveru nije imao neku novčanu ustanovu. U isto vrijeme Banja Luka, Brčko i Bijeljina su imali svoje štedionice što jasno svjedoči akumulaciji novca iz privrede. Najviše svojih poslovnica i magacina banke i nakon 1900. grade na sjeveru zemlje, jasno stavljajući do znanja da je to područje od vitalnog značaja za njihovo uspješno poslovanje. Pogodnost u toj činjenici se nalazila da je šljivarski region (Zwetschken-Zone) saobraćajno bio solidno povezan sa Monarhijom. (slika nastrani br. 4).⁶ Kroz njegovu sredinu prolazila je uskotračna pruga, koja je povezivala Bosnu i Hercegovinu sa Monarhijom. U Brčkom je također postojala željeznička veza, jer je preko Save bio izgrađen željeznički most i pruga koja je povezivala sam grad sa željezničkom mrežom Monarhije. To je olakšavalo izvoz ovog artikla u vanjski svijet. Zbog tih pogodnosti, Brčko je čitav period 1878.–1918. bilo centralno mjesto za proizvodnju i trgovinu šljivom, posebno u onom segmentu, koji se ticao izvozne trgovine. Službeni podaci pokazuju da su i druga mjesta Sjeverne Bosne bila značajni centri uzgoja šljiva. Među njima ćemo pomenuti Derventu, Doboj, Gračanicu, Bijeljinu, Zvornik, Donju Tuzlu, Banja Luku, Maglaj, Prijedor, Bosanski Šamac, Orašje i Žepče. Navedena mjesta iz ovog regiona su po podacima iz 1906. imala statut za

1 Šerif Bubić, *Voćarstvo u Bosni i Hercegovini*, u: Bosna i Hercegovina kao privredno područja. Sarajevo, 1938., 35-36.

2 Kemal Hrelja, *Industrija Bosne i Hercegovine do kraja Prvog svjetskog rata*, Beograd, (1961.), 79-80.

3 *Izveštaj o upravi Bosne i Hercegovine*, izdalo Carsko i kraljevsko ministarstvo finansija, Zagreb (1906.), 242.

4 *Die Landwirtschaft in Bosnien und der Herzegovina* (1899.), 215.

5 Nikola Jarak, *Poljoprivredna politika Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini i zemljoradničko zadrugarstvo*. Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Građa knjiga I, Odjeljenje privredno-tehničkih nauka, knjiga 1. Sarajevo, 1956., 25.

6 Preuzeto iz: *Die Landwirtschaft in Bosnien und der Herzegovina* (1899.), slika br. 8

trgovinu šljivom što je značilo da je uzgoj i trgovina regulirana strogim propisima, koji su podrazumijevali kazne u iznosu i do 500 kruna za kršenje statuta.⁷ Značaj Brčkog se vidi po količini izvezenih šljiva. Podaci iz sezone 1904/05. govore da je iz Brčkog izvezeno skoro 62% ukupno izvezenih suhih šljiva iz Bosne i Hercegovine.⁸

Od godišnjeg uroda šljive oko 40% se sušilo, 40% je išlo na proizvodnju rakije, 10% se koristilo za proizvodnju pekmeza, dok je preostalih 10% korišteno u sirovom stanju. Iz Bosne i Hercegovine se uglavnom izvozio pekmez te suhe šljive, a tržište su ti proizvodi nalazili uglavnom na teritoriji Monarhije te u manjem dijelu u Njemačkoj.⁹ Iz Brčkog su šljive odlazile u dva pravca. Prvim su kvalitetniji plodovi transportovani u Budimpeštu odakle su nalazile svoje kupce u drugim dijelovima Evrope, uglavnom Njemačkoj. Drugi

pravac je bio preko Rijeke i Trsta, a te šljive, nešto lošije po kvaliteti su išle za Ameriku. Najveći konkurent bosanskoj šljivi koja je izvožena u Njemačku je dolazila iz Srbije, a ona koja je išla za Ameriku konkurencija je bila češka šljiva.¹⁰

Pored svog dobrog strateškog mjesta na granici, koje je pogodovalo izvozu šljiva, Brčko je bilo mjesto u koje je tadašnja austrougarska uprava ulagala veliki novac, kako bi od njega napravila centar za proizvodnju, preradu i trgovinu šljiva u sjeveroistočnoj Bosni. Doprinos vlasti razvoju uzgoja šljiva išao je u dva smjera. Prvi je bio da se kroz obrazovanje domaće stanovništvo upozna za metodama za što uspješniji uzgoj šljiva. Bez ikakve sumnje uz saradnju agronoma i voćara mogao se postići bolji rezultat i bolji urod po stablu tako da je vlada organizovala tečajeve o gajenju šljiva i preradi voća.

⁷ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine, (1906.), 241.

⁸ Isto, 242.

⁹ Joso Lakatoš, Aco Despić, *Industrija Bosne i Hercegovine*. Zagreb, (1924.), 161-162.

¹⁰ Amila Kasumović, *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878-1914*. Udruženje za modernu historiju. Sarajevo, 2016, 149.

Ovi tečajevi su održavani dva puta godišnje. U prvom kolu su se obrađivale teme poput važnosti proizvodnje krupnog ploda, metode podizanja šljivika na obroncima i u ravnici, razmak pri sađenju šljiva u novim šljivicima, kalemljenje šljiva, kao i metode đubrenja mladih stabala. Drugi kurs se bavio temama: racionalni načini berbe šljiva, sortiranje sirove šljive, zahtjevi trgovine u pogledu šljiva, načini sušenja šljiva i postupanje sa šljivom nakon njezinog sušenja.¹¹

U brčanskom kotaru, koji je jekako se na karti viditادا bio nešto većeg opsega od današnje površine Brčko distrikta (kotar Brčko obuhvatao je i najveći dio općine Orašje) postojale su tri institucije, koje su bile podignute s ciljem podizanja domaćeg šljivarstva. To su bili općinski rasadnici u Brčkom i Orašju te voćarska stanica sa rasdanikomrasadnikom u Brezopolju istočno od Brčkog. Tačni podaci za samo Brčko nisu poznati, ali se zna da je do Prvog svjetskog rata iz svih rasadnika na teritoriji zemlje stanovništvu podijeljeno skoro pola miliona sadnica šljive. U prvim godinama sadnice su davane besplatno, a u kasnijim su građani po sadnici plaćali određenu sumu.¹²

S s oobzirom na saobraćajne prilike i kvarljivost robe, šljiva se nije mogla izvoziti u sirovom nego isključivo prerađena, suha šljiva. Prva modernija sušionica šljive podignuta je 1888. u Brčkom od strane firme *Grebrüder Weiss*, iz Minhena. Firme poput ove su otkupljivale šljive od uzgajivača, ali i trgovaca i onda ih prerađivale dalje za izvoz. Sušenjem šljiva bavili su se i veći proizvođači

šljive, mada na primitivan način. Njihove proizvode su otkupljivali veletrgovci i banke i plasirali ih na tržište.¹³ Od domaćih trgovaca isticali su se Alijaga Kučukalić, Mujađa Mehmedović, Stevan Kovačević, Niko Nakić i Božo Cvijetić.¹⁴

ULOGA BANAKA U RAZVOJU ŠLJIVARSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Doprinos banaka u razvoju domaće privrede za vrijeme austrougarske uprave je do sada nedovoljno istraženo. Neki autori su potencirali kolonijalni karakter bosanskohercegovačke privrede. Krediti koje su davale banke su okarakterisani uglavnom kao potrošački krediti, kojima je cilj bio pod 1) obezbjeđiti profite bankama kroz kamate, 2) omogućiti kupovinu industrijske robe iz Monarhije.¹⁵ Uloga banaka u industrijalizaciji i razvoju zapadno-evropskih zemalja, zapadni historičari su označili sudbonosnom. Samo uz podršku snažnog izvora kapitala privreda je mogla da se razvija brzo.¹⁶

Napredak šljivarstva u Bosni i Hercegovini zahtijevao je izgradnju značajnijih prerađivačkih pogona, koji bi bili u stanju da prerade veću količinu šljiva za njezin izvoz i transport na udaljene destinacije. U tu svrhu je *Zemaljska banka*, najveći novčani zavod u Bosni i Hercegovini 1898. otvorila etivažu šljive u Brčkom, najveću u zemlji. Njezin kapacitet je bio oko 3.000 tona suhe šljive, a u njoj je tokom sezone, koja je trajala od sredine septembra do kraja marta radilo 100 radnika. Prosječno je ova etivaža godišnje prerađivala

11 *Izveštaj o upravi Bosne i Hercegovine*, (1906.), 240.

12 Nikola Jarak, *Poljoprivredna politika Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini i zemljoradničko zadrugarstvo*. Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Građa knjiga I, Odjeljenje privredno-tehničkih nauka, knjiga 1. Sarajevo, (1956.), 79-80.

13 *Isto*, 21.

14 Kasumović A., (2016.), 146.

15 Ante Malbaša, *Hrvatski i srpski nacionalni problem u Bosni za vrijeme režima Benjamina Kallaya*, Prilozi proučavanju Jugoslovenskog pitanja u Austro-Ugarskoj 1-2, Osijek, (1940.) 14

16 Eduard März, *Austrian banking and financial policy. Creditanstalt at a turning point, 1913-1923*, St. Martin's press, New York, (1984.), 36, 47.

oko 300 vagona šljive.¹⁷ Pored ove etivaže postojale su i druge privatne etivaže smještene u Brčkom, većinu njihovih proizvoda izvozila je *Zemaljska banka*. Tokom 1899. od ukupnog bosanskohercegovačkog izvoza koji je iznosio 2000 vagona, preko jedne polovine otpadalo je na izvoz pod okriljem ovog novčanog zavoda.¹⁸ Narednih godina učešće *Zemaljske banke* se dodatno povećalo. Već 1900., od 1600 vagona, koji su izvezeni preko 70% otpadalo je na banku, 1901., od 1100 vagona također 70%, 1902. banka je učestvovala sa preko 2/3 u izvozu bosanskohercegovačke šljive, koji je iznosio oko 3000 vagona.¹⁹ Pored sušenja šljive, banka je u sklopu svog robnog odjeljenja, od 1906. pokrenula i kazane za proizvodnju vlastitog pekmeza, pored već onog kojeg kupovala od drugih prerađivača.

Ova investicija je banku koštala oko 40.000 kruna, a proizvedeni pekmez banka je uglavnom izvozila. Česta praksa je bila da u nedostatku domaćeg pekmeza banka uvozi pekmez iz Srbije te da ga pakuje i dalje izvozi u inostranstvo. Ovakvi slučajevi su bili redovni u godinama, kada je rod šljiva bio loš te se potražnja za bosanskim pekmezom nije mogla podmiriti iz domaćih resursa.²⁰

Kada je u pitanju profit koji je banka ostvarivala u ovom poslu, postojeći podaci nisu dovoljni za dobijanje kompletne slike, ali moguće je rekonstruisati sa značajnim stepenom tačnosti mjesto ovog posla u ukupnom profitu *Zemaljske banke*. Trgovinu i promet šljivom i proizvodima od šljive dugo godina je vodio Josef Hoffmann, koji je postao i upravitelj Odjeljenja za zemaljske pro-

17 Lakatoš J., Despić A., (1924.), 163.

18 Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), Fond Privilegirane zemaljske banke (Fond PZB BiH), Vierte ordentliche Generalversammlung der Privilegirten Landesbank für Bosnien und Hercegovina, (1900.), 10. Jedan kvintal iznosio je oko 100 kg, a jedan vagon 10 tona.

19 ABiH, Fond PZB BiH, Fünfte, sechste und siebente Generalversammlung der Privilegirten Landesbank für Bosnien und Hercegovina, (1901.), (1902.), (1903.), 11.

20 ABiH, Fond PZB BiH, Produkten-Abteilung der Privilegirten Landesbank für Bosnien und Hercegovina, Kommentar für die Geschäftsperiode 1907.

izvode, koje je radilo pri banci. Hoffmann je najviše profitirao iz posla sa šljivom, njegova osnovna plaća iznosila je 5 hiljada forinti, a uz to pripadalo mu je i 10% od neto dobiti.²¹ On je bio jedan od najznačajnijih dioničara Brčanske štedionice,²² koju je Zemaljska banka preuzela iste godine, kada je osnovano odjeljenje za zemaljske proizvode. Da je iz robnog poslovanja najveću korist izvukla manja grupa ljudi svjedoči i izvještaj robnog odjeljenja banke iz 1908., koji je navodi podatak da je tokom 1907. samo na plate i naknade činovnika u ovom poslovnom poduhvatu isplaćeno skoro 46.000 kruna. Isti izvještaj navodi da je profit banke iz ovog posla znatno umanjen zbog velike pasive uzrokovane plaćama, nadoknadama i administrativnim troškovima.²³ Kada se govori o prihodima iz ovog posla treba imati na umu da je on bio jako ovisan od prirodnih uslova i kretanja cijene šljive na međunarodnom tržištu. Ulogu u robnom poslu je imala i međunarodna politička situacija, što potvrđuje i izvještaj sa Generalne skupštine 1907., na kojoj je konstatovano da carinski rat sa Srbijom nije imao željene efekte na kretanje cijena šljiva zato što je u isto vrijeme i potrošnja šljive u Monarhiji opala.²⁴

Kako bi se mogao steći uvid u profit koji je banka ostvarivala u ovom poslu neka posluže slijedeći podaci, tokom 1904. iz Bosne i Hercegovine je izvezeno 5200 vagona šljive, a 1901. 1100 vagona. U, vrlo dobroj 1904. godini banka je iz ovog posla sa 70% učešćem

u ukupnom bosanskohercegovačkom izvozu imala bruto zaradu od 208.822,70 kruna.²⁵ Naravno, bilo je i izuzetno slabih godina, koje su donosile više gubitaka nego profita. Tako je recimo 1912. godine ukupan urod šljive bio svega oko 80 vagona.²⁶ Takav po- bačaj je bez sumnje donosio velike gubitke, pogotovo, kada se uzmu u obzir ogromna ulaganja, koja su izvršena u godinama prije u izgradnju magacina, etivaže i kredite proizvođačima šljive. Slab urod šljive je za sobom dovodio ne samo gubitak uslijed slabe prodaje šljive, nego su i brojni korisnici kredita postajali insolventni u takvim situacijama, pa je banka bila u rizičnoj situaciji. Ipak u periodu, koji se posmatra (1898-1914.) može se reći da se taj rizik isplatio, jer je donio banci, a naročito pojedincima, koji su vodili taj posao, mnogo više koristi nego štete.

Kako je *Zemaljska banka* postigla dominantnu ulogu u izvozu šljive iz Bosne i Hercegovine? Odgovor na to pitanje leži u vrlo vještoj poslovnoj politici banke, koja je svim trgovcima i uzgajivačima šljive, uključujući i one, koji su imali dugovanja i finansijske probleme nudila povoljne kredite, koji su prelazili vrijednost njihove čitave imovine i po pet puta. Jedina garancija tih kredita je bio urod šljive, koju su dužnici banci trebali prodavati po fiksnoj cijeni, koja je bila 10-15 krajcara niža od tržišne. Na taj način je banka postigla efekat da je kupovala jeftine šljive, koje su zbog tako niske cijene bile izuzetno konkurentne na vanjskom tržištu. Dužnici koji su

21 Božidar Nikolašević, *Privilegirte Landesbank für Bosnien und die Herzegovina und ihre Tätigkeit*. Pišćevo izdanje, Prag, (1902.), 45.

22 Ferdo Hauptman, *Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba Austrougarske vladavine (1878-1918)*, Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, knjiga 2, Posebna izdanja, knjiga LXXIX, ANU BiH, Sarajevo, (1987.), 137.

23 ABiH, Fond PZB BiH, Produkten-Abteilungen der priv. Landesbank für Bosnien und Herzegovina, Kommentar für die Geschäftsperiode 1907.

24 ABiH, Fond PZB BiH, Elfte ordentliche Generalversammlung der Privilegirten Landesbank für Bosnien und Herzegovina, (1907.), 10.

25 ABiH, Fond PZB BiH, Neunte ordentliche Generalversammlung der Privilegirten Landesbank für Bosnien und Herzegovina, (1905.), 11. Vrijedi napomenuti da su podaci izneseni na Generalnim skupštinama banke odstupali od zvaničnih podataka. Vidi *Izvještaj o upravi* (1906.), 242.

26 ABiH, Fond PZB BiH, Siebenzehnte ordentliche Generalversammlung der Privilegirten Landesbank für Bosnien und Herzegovina, (1913.), 12.

bili u dugovanjima prema banci nisu smjeli nikome drugome prodavati šljivu, čak ni ako u datom trenutku banka nije bila zainteresovana. Bili su česti slučajevi da su magacini proizvođača šljive bili puni u iščekivanju narudžbi iz inostranstva, a također su se dešavali slučajevi da banka nije mogla sve narudžbe podmiriti od svojih dužnika te je morala naručivati šljive koje su bile skuplje što je često dovodilo do zategnutih odnosa između banke i proizvođača i trgovaca šljivom.²⁷

U arhivi *Zemaljske banke* sačuvan je primjerak ugovora, koji su trgovci i uzgajivači potpisivali sa bankom. Ugovor je predviđao davanje kredita za potrebu razvoja djelatnosti, ali je ostavljao mogućnost banci da odredi visinu kredita, ali i njegovu suspenziju u datom trenutku, bez ikakvog obrazloženja. Također, službenicima banke je dato pravo da kontrolišu knjigovodstvo i magacine dužnika, kako bi se uvjerili u faktičko stanje. Dužnici su bili obavezni da osiguraju kompletn urod i da potpišu bianco ček na iznos

kredita, tako da je banka u svakom trenutku mogla momentalno da izvrši naplatu dugovanja.²⁸ Za banku je ovakvo vođenje robnog posla donosilo dobit u slučaju da je urod šljive i drugih poljoprivrednih proizvoda, kojima je trgovala, bio dobar. Ona je profitirala i iz činjenice da su njezini dužnici bili obavezni da osiguraju svoje poslovanje od požara i drugih nesreća, a sama je bila najveći zastupnik osiguravajućih društava u Bosni i Hercegovini što je kao i u poslovanju sa pojedinim industrijskim preduzećima osiguravalo da banka ima višestruku korist iz jednog posla.

Kao i u slučaju uvozne trgovine i distribucije proizvoda *Zemaljska banka* je razorno djelovala na domaću konkurenciju, što je u saradnji sa činjenicom da domaći trgovci nisu imali dovoljno poticaja od vlasti doprinijelo monopoliziranju trgovine ovim važnim poljoprivrednim proizvodom. Krajem septembra 1900. najznačajniji trgovci šljive podnijeli su ministru finansija Benjaminu Kallayu memorandum u kojem su se poža-

27 Nikašinić B. (1902.), 36-39.

28 ABiH, Fond PZB BiH, Obrazac za dobijanje kredita za razvijanje robnog posla.

lili da načinom na koji vodi ovaj posao *Zemaljska banka* prijeti da će uništiti domaće trgovce i male prerađivače ovog proizvoda. U ovom memorandumu sva krivica je adresirana na domaće činovništvo banke, a njegovi potpisnici su izražavali uvjerenje da ni uprava *Bankvereina* nije svjesna za kako malo koristi *Zemaljska banka* uništava domaće trgovce. Kallay međutim nije odgovorio na ovaj memorandum i do njegove smrti ništa se nije promijenilo u načinu vođenja ovog posla.²⁹ Ipak, domaći trgovci i prerađivači šljive nisu popuštali u ovoj borbi te je njihov trud najzad urodio plodom kada je 1905. godine naredbom Zemaljske vlade određeno da će u odborima, koji određuju način i cijene prodaje šljiva sjediti proizvođači šljive (10 -12 proizvođača u svakom odboru). Već u januaru 1906. u 10 kotareva sjeverne Bosne biraju se novi odbori na osnovu ovog zakonskog rješenja. Na taj način su proizvođači dobili mogućnost da ostvare veći utjecaj u trgovini vlastitih proizvoda.³⁰ Zemaljska uprava je pored ovoga akta, donosila i druga zakonska rješenja i odredbe sa ciljem uređenja proizvodnje i prodaje ovog najznačajnijeg najznačajnijeg poljoprivrednog proizvoda.

U godinama nakon Kallayeve smrti primjetna je tendencija vlasti da pomiri interese trgovaca i izvoznika (banke) i proizvođača. Tako je na osnovu odluke vlade 1911. počelo osnivanje odbora, koji su kontrolisali trgovinu, a u kojem se po pravilima trebalo naći minimalno dva predstavnika novčanih zavoda. Odbori su imali značajne ovlasti u kontroli proizvoda i njihovoj distribuciji, na primjer, oni su određivali kada se smije šljiva prodavati, bili su ovlašteni da kažnjavaju prijestupnike pravila visokim novčanim ili zatvorskim kaznama.³¹ Jasno je da je

banka preko svojih zastupnika imala znatan utjecaj na rad ovih odbora, tako da je u neku ruku ona izvukla korist iz regulisanja tržišta. Kvalitet proizvoda, i uređenost tržišta je imalo direktan utjecaj na profit, koji je banka ostvarivala. Da je tako bilo potvrđuje i izvještaj komisije za trgovinu šljivama iz Brčkog za sezonu 1910/11. u kojem se navodi da je strožija kontrola kvaliteta doprinijela tome da je bosanska šljiva povratila ugleda, koji je izgubila u sezoni 1909/10. uslijed izvoza nekvalitetnih plodova. Dobar kvalitet te godine je doprinio da je domaća šljiva uspješno potisnula konkurenciju iz Srbije i ostvarila veliki profit. Banka je bila ubjedljivo najveći dobitnik dobre sezone šljive, ona prerađuje i izvozi sirove i suhe šljive, a trgovinu pekmeza, banka kontroliše sa omjerom od preko 80%.³²

Mjere zemaljske uprave u praksi ipak nisu donijele značajnije promjene u korist proizvođača iz razloga što se banka mogla koristiti svojim značajnim finansijskim sredstvima da ostvari utjecaj na proizvođačeproizvođače i trgovce šljive tako da je i u narednom periodu situacija ostala nepromijenjena u korist banke. Da je to tačno potvrđuje i rasprava u saborskom zasjedanju posvećenom privredi zemlje početkom 1911. godine, kada je banka optužena da je zahvaljujući svojim vezama i kapitalom uspjela da stvori monopol u trgovini šljivom pretvarajući domaće trgovce šljivom u najobičnije agente banke. Zemaljska uprava je pozvana da pomogne proizvođačima i trgovcima davanjem sezonskih kredita, te izgradnjom javnih magacina, koje bi proizvođači i trgovci mogli koristiti u slučaju nužde, a sve sa ciljem da ne bi bili primorani da pod nepovoljnim uslovima prodaju šljivu banci.³³

29 Nikašinić, B. (1902.), 35-44. Kod Nikašinića se nalazi prepis ovog dokumenta u cijelosti

30 ABiH, Fond Zemaljske vlade u Sarajevu (ZVS), Opći akti, god. 1906. kut. 135. dok. 85-43.

31 ABiH, Fond ZVS, Opći akti, god. 1911. kutija 324, dok. 142-2

32 ABiH, Fond ZVS, Opći akti, god. 1911. kutija 324, dok. 142-30.

33 Stenografski izvještaji o sjednicama bosansko-hercegovačkog Sabora god. 1911. I zasjedanje, svezak 3,

MJERE I METODE ZA NAPREDAK ŠLJIVARSTVA

S obzirom na važnost šljivarstva za privredu zemlje i njegovu finansijsku isplativost prirodno je bilo da zemaljska uprava strogo regulira ovu oblast kako bi se postigao i sačuvao očekivani kvalitet. Proizvodnja, prerada i trgovina šljivom je bila često predmetom mahaniziranja svih strana uključenih u taj proces. Proizvođači su često znali brati nedovoljno zrele plodove, koji bi u procesu sušenja postigli ispodprosječnu kvalitetu. Trgovci su s druge strane u rodnom godinama kupovali velike količine šljive, koje bi u nerodnim godinama prodavali iznad tržišne cijene. Kao i u slučaju uvozne trgovine i distribucije proizvoda banke iz Monarhije razorno djeluju na domaću konkurenciju, što je u saradnji sa činjenicom da domaći trgovci nisu imali dovoljno poticaja od vlasti doprinijelo monopoliziranju trgovine ovim važnim poljoprivrednim proizvodom.

Podatak za početka 1914. potvrđuje povoljan razvoj situacije za bosanskohercegovačko voćarstvo. Naime, tovar od 50 kg bosanskih šljiva postigao je u prosjeku cijenu za 2-3 krune veću cijenu od šljiva iz Srbije.³⁴ Mjere koje zemaljska uprava propisala strogo su se provodile. Tako su se vlasnici robe, bilo trgovci ili proizvođači kažnjavali u slučaju da to da nije bila zadovoljavajućeg kvaliteta. Kazne su bile novčane u iznosu od 500 kruna, a postojala je i opcija zatvorske kazne. U slučaju ponovljenog prestupa pomenuta lica bi u potpunosti, trajno bila isključena iz šljivarskog posla.³⁵

Nakon otvaranja bosanskog sabora i osnivanja institucija poput Trgovačko-obrtničke

komore, izraženije se čuo glas domaćeg svijeta u pitanju zaštite domaćih proizvođača i trgovaca. Komora je u martu 1910. godine, na prijedlog domaćih proizvođača šljive pokušala u saradnji sa *Zemaljskom bankom* da kod zajedničkog ministarstva finansija isposluje veće carine za uvoz šljive iz Srbije, od onih, koje su bile na snazi po odredbama ugovora iz 1908. godine. Opravdanje za taj zahtjev se tražio u činjenici da je proizvodnja šljive u Srbiji bila 530.000 tona, dok je bosanska proizvodnja bila 340.000 tona. Cilj ovog zahtjeva je bio da za bosansku šljivu sačuva tržište Monarhije pa je predloženo da se za svježju šljivu uvede carinska stopa od 2,40 kruna na 100 kg, a za suhu šljivu i pekmez 8-10 kruna na 100 kg.³⁶

ZAKLJUČAK

Šljivarstvo kao grana voćarstva u Bosni i Hercegovini nije došlo sa austrougarskom okupacijom. S obzirom na prirodne uslove uzgoj šljiva je bio unosan posao još u osmansko vrijeme. Ipak sa dolaskom novih vlasti taj posao poprima moderne okvire, u njemu učestvuju agronomi, grade se rasadnici, uzgajivači se obrazuju kako da uvećaju urod, a što je najvažnije zakonski se dotična oblast temeljito uredila. Sve mjere koje su nove vlasti uvele doprinijele su da je uzgoj šljive bio jedna od najznačajnijih privrednih grana u Bosni i Hercegovini u ovo vrijeme. Grad Brčko se u tom poslu javlja kao mjesto proizvodnje, prerade i trgovine, kako unutrašnje tako i vanjske. Brčko je bez sumnje imalo centralnu ulogu u razvitku bosanskohercegovačkog šljivarstva u ovom periodu. Nažalost istraživanje ove teme je pokazalo da najveću

Sarajevo, (1911.), 1681.

34 "Die bosnischen Pflaumen und der Pflaumenmus" Bosnische Post, br. 25, 31. januar 1914., 10. Ovaj uspjeh je postignut zahvaljujući tri faktora: a) sušenjem samo u potpunosti zrelog voća b) propisnim i urednim sušenjem voća c) otklanjanju manipulacija trgovca.

35 *Izveštaj o upravi Bosne i Hercegovine*, Zagreb (1906.), 31.

36 Božo Madžar, *Djelovanje trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu od osnivanja do kraja austrougarske uprave*, Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, knjiga XII-XIII. Sarajevo, (1973.), 214-215.

dobit iz ovog posla su imali strani trgovci i špekulanti, dok se domaći ljudi javljaju ponekad u ulozi proizvođača, a nekad u ulozi trgovaca. Ipak unatoč svim manjkavostima bez sumnje se može reći da je, između ostalog, zahvaljujući uzgoju šljive Brčko bilo jedan od ekonomskih centara Bosne i Hercegovine u tom periodu.

SUMMARY
PLUM CULTIVATION IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA
DURING THE AUSTRO-
HUNGARIAN OCCUPATION AND
ADMINISTRATION WITH ACCENT
ON BRČKO CITY

Plum cultivation as branch of fruit growing did not come in Bosnia and Herzegovina with Austro-Hungarian occupation. Due to the natural circumstances plum cultivation was a lucrative business

during the period of Ottoman rule. However, with the arrival of new authorities this enterprise gets a more modern frame. New administration enlisted help from agronomists, special nurseries were built, cultivators were educated how to increase the fruit yields, and what was the most important thing, plum cultivation was legally codified. Measures brought by the new government contributed to the fact that plum cultivation was one of the most significant economic activities in Bosnia and Herzegovina. City of Brčko in this business was a place of production, processing and trade, internal and external. Unfortunately, research of this topic found that the biggest benefit from this business was reserved for foreign traders and speculators, while at the same time domestic population was sometimes in role of producers and sometimes in role of traders. However, even with these flaws, due to the plum cultivation Brčko city was one of the economic centers of Bosnia and Herzegovina in this period.
